

گسترش مسئولیت پذیری اجتماعی و زیست محیطی شرکت

احمد خدای پور^۱، محبوبه جعفری^{۲*}

^۱ استاد گروه حسابداری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

^۲ دانشجوی دکتری حسابداری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: M.jafari@aem.uk.ac.ir

واژگان کلیدی: چکیده

پایداری، حسابرسی اجتماعی، مسئولیت اجتماعی شرکت

اگر در دنیای کنونی، تمرکز واحدهای تجاری فقط بر افزایش منافع تامین کنندگان سرمایه باشد و سودآوری به عنوان معیار موفقیت سازمان بدون در نظر گرفتن اثرات اجتماعی و زیست محیطی باشد، این دیدگاه تفسیری اشتباه از موفقیت است، در نتیجه واحدهای تجاری دارای مسئولیت‌هایی فراتر از نقش سنتی خود (سودآوری) هستند و باید درباره تأثیری که بر محیط زیست و جامعه خود می‌گذارند پاسخگو باشند. هدف پژوهش حاضر بررسی چگونگی گسترش مسئولیت اجتماعی، توجه بیشتر به موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، گزارشگری پایداری و تحقیقات در این زمینه و تشویق محققین برای حرکت به سمت تحقیقات هیجان انگیز و چالش برانگیز حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی است. به همین منظور روش پژوهش مورد استفاده در این مطالعه، مرور ادبیات پژوهش با هدف تحلیل انتقادی گزارشگری مالی سنتی، شناسایی موانع اهداف توسعه پایدار و ارائه رهنمودهایی برای محققان علاقه‌مند برای تحقیق در این حوزه است. روش‌های مورد استفاده برای جمع‌آوری اطلاعات شامل جستجوی کتب، اسناد، وب سایت‌ها و نشریات می‌باشد. در این مطالعه اهمیت موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی و پایداری و تحقیق و پژوهش در این زمینه‌ها را آشکار می‌شود و از این رو مهم است که وضع کنندگان استاندارد در حرفه حسابداری، استانداردهایی را در مورد مسائل اجتماعی، زیست محیطی و پایداری تنظیم نمایند.

تاریخ دریافت:

۱۱ خرداد ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۵ مرداد ۱۴۰۲

مقدمه

نظام اقتصادی سنتی پیامدهای منفی در توسعه محیط زیست و همچنین توزیع نابرابر ثروت به همراه داشته است که منجر به بلایای اکولوژیکی شده است (سنچز و همکاران ۱، ۲۰۲۱). همچنین در سراسر دنیا مسئله گرم شدن زمین، نوسان شدید قیمت سوخت، قیمت بالای اجناس و محصولات و سرانجام مسئولیت اجتماعی و حفظ محیط زیست سبب شده، انتظار رود شرکتها علاوه بر عملکرد اقتصادی به عملکردهای محیطی و اجتماعی خود نیز توجه کرده و آنها را در انتخاب استراتژی خود بکار گیرند (بلوچر و همکاران ۲، ۲۰۰۹). با گسترش روزافزون نیازهای اطلاعاتی دربارهی عملیات واحدهای تجاری، ارائه صورت‌های مالی به روش سنتی پاسخگوی همهی نیازهای استفاده‌کنندگان نیست. گزارشگری مالی سنتی نه تنها اطلاعات کاملی را برای پاسخگویی فعالیت‌های تجاری در اختیار نمی‌گذارد، حتی از ارائه کافی و مناسب عملکرد اقتصادی و ارزش تجاری یک شرکت نیز ناتوان است (ستایش و مهتری، ۱۳۹۷). به عبارت دیگر، با گسترش فعالیت‌های تجاری در جهان، استفاده از سیستم‌های حسابداری سنتی امروزی، امکان اندازه‌گیری و سنجش آثار خارجی عملیات سازمان را با دشواری مواجه کرده است. سیستم‌های حسابداری سنتی، عملکرد سازمان را از جنبه‌های خاص بررسی و ارزیابی می‌کند؛ به‌طوری‌که نمی‌تواند در برگیرنده آثار محیطی و اجتماعی سازمان‌ها باشد (عبدی و همکاران، ۱۳۹۸). تقوی‌گودرزی و فضیلت (۱۴۰۰) بیان کردند که با توجه به پیچیده بودن برآورد هزینه‌های زیست‌محیطی و تغییرات اقلیمی در بخش عمومی، حسابداران بخش عمومی باید دانش فنی مناسب جهت برآورد هزینه‌های مذکور و کمی‌سازی رویدادها را داشته باشند و یا به دنبال کسب دانش آن بروند تا انجام گزارشگری پایداری در بخش عمومی تسهیل شود.

پژوهش حاضر بر آن است تا با بررسی کامل متون علمی و پژوهشی مختلف چگونگی گسترش مسئولیت اجتماعی را مورد ارزیابی قرار دهد تا به مسائل گزارشگری پایداری و تحقیقات در این زمینه توجه بیشتری شود و محققین را به سمت تحقیقات هیجان‌انگیز و چالش‌برانگیز حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی سوق دهد.

پیشینه تحقیق

رابطه بشریت با دنیای طبیعی از زمان‌های قدیم موضوع پژوهش بوده است، اما با شناخت فزاینده بحران‌های زیست محیطی در دهه‌های گذشته، قطع ارتباط جامعه با طبیعت به‌عنوان یکی از دلایل اصلی ناپایداری مطرح شده است (دورنینگر و همکاران ۳، ۲۰۱۷). از نظر پرویس و همکاران ۴ هیچ‌جا توصیف تئوریک دقیقی از سه رکن پایداری وجود ندارد که این امر رویکردها به سمت عملیاتی‌سازی مفهوم پایداری را ناامید می‌کند. در این مورد اخترشناس و همکاران (۱۴۰۰) معتقدند که نبود الزامات قانونی منسجم، ضعف زیرساخت‌ها در زمینه آموزش، تکنولوژی و نیروی انسانی و رشد نیافتگی نظام پاسخ‌خواهی و پاسخ‌گویی و عدم مطالبه‌گری جامعه از مهم‌ترین موانع اجرای پایداری شرکتی می‌باشد. تامپسون ۵ (۲۰۱۷) بیان می‌کند بسیاری از گفتمان‌ها پیرامون پایداری حول دایره‌ای سازمان‌دهی شده‌اند، بدون اینکه فکر منظمی در مورد چگونگی انجام آنها صورت گیرد در نتیجه به درک جامع‌تری از پایداری تبدیل نمی‌شوند. در این راستا برخی نویسندگان راه‌حلی‌هایی را برای اجرای پایداری بیان کردند. از جمله ایوس و همکاران ۶ معتقدند، ارتباط مردم با طبیعت می‌تواند به‌عنوان یک درمان برای بحران زیست‌محیطی جهانی عمل کند و این ارتباط می‌تواند به تغییر جامعه به سمت پایداری کمک کند. از نظر وانگ و همکاران ۷ گسترش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها می‌تواند به‌عنوان یک راه‌حل باشد زیرا مسئولیت

¹ Sanchez et al

² Blocher et al

³ Dorninger et al.

⁴ Purvis et al.

⁵ Thompson

⁶ Ives et al.

⁷ Wang et al.

اجتماعی شرکت‌ها باعث می‌شود شرکت‌ها نسبت به جامعه و فضایی که در آن فعالیت می‌کنند احساس مسئولیت کرده و در این راستا تلاش‌هایی را انجام دهند که این امر سبب کاهش اثرات مخرب شرکت‌ها بر محیط زیست می‌شود. برای دستیابی به گزارشگری پایداری باید راهبردهایی مانند مشخص کردن نهاد مسئول پایداری، ایجاد کمیته پایداری و مسئولیت اجتماعی در شرکت‌ها، استقرار نظام کنترل داخلی و گزارشگری اثربخش و استفاده از فناوری‌های نوین اتخاذ شود. در نهایت، گزارشگری پایداری شرکت‌ها، می‌تواند پیامدهایی از قبیل افزایش اعتماد اجتماعی، افزایش کیفیت زندگی انسان‌ها، حفظ محیط زیست برای نسل‌های آتی، رشد بازار سرمایه و افزایش کیفیت گزارشگری را در پی داشته باشد (عبدی و همکاران، ۱۳۹۸).

مواد و روش‌ها

این نوشتار تحقیقی کیفی است و از لحاظ هدف پژوهش کاربردی است. به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز از روش اسنادی و مطالعات کتابخانه‌ای بهره برده و از طریق مراجعه به کتب، مجلات علمی و پژوهشی داخلی و خارجی و پایگاه‌های علمی معتبر، منابع و اطلاعات مورد نیاز استخراج گردید. پس از بررسی دقیق کلیه منابع، اطلاعات حاصل از مطالعات، سازماندهی و دسته‌بندی شده و مورد تحلیل قرار گرفتند. برای تشریح و تبیین اهمیت مسئله از رویکردی هدفمند استفاده شد. این تحقیق سعی دارد ضمن بررسی تاریخ تحول حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی و همچنین تمرکز بر مفاهیم مسئولیت اجتماعی شرکت، پایداری و حسابرسی اجتماعی و بیان نقاط ضعف روش سنتی برای انعکاس اثرات اجتماعی و زیست محیطی فعالیت سازمان‌ها، اهمیت موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی و پایداری و تحقیق و پژوهش در این زمینه‌ها را آشکار سازد و همچنین اهمیت و الزام وضع استانداردهایی در حرفه حسابداری، در مورد مسائل اجتماعی، زیست محیطی و پایداری را بیان کند.

تاریخچه حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی

حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی ۱ برای اولین بار در اوایل دهه ۱۹۷۰ به عنوان پیامد طبیعی مطرح شد و سپس در مورد نقش شرکت در جامعه در زمان افزایش انتظارات جامعه و ظهور آگاهی از محیط زیست، مورد توجه واقع شد. مدیران باهوش و زیرک، به ویژه آن‌هایی که در بخش‌های محیط زیستی یا اجتماعی در شرکت‌های مهم فعالیت داشتند، به سرعت با استفاده از روابط اجتماعی خود، گزارش‌های اجتماعی تهیه کردند که نشان دهند که شرکت‌های آن‌ها به مسائل اجتماعی و زیست محیطی توجه داشته است. تحقیقات حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی در طول دهه اول ۱۹۷۰ عمدتاً به سمت تحقیقات تجربی و توصیفی جهت ترسیم مدلی برای بهبود این تحقیقات بوده است. به‌طور کلی پژوهش در این زمینه از نظر تئوری توسعه نیافته بود و توجه کمی به انگیزه‌های شرکت برای افشای اطلاعات داشت. مطالعات تجربی به دنبال بررسی ارتباط بین افشای مسئولیت اجتماعی با عملکرد مالی یا عملکرد بازار سهام بودند. جهت‌گیری بسیاری از تحقیقات حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی به صورت محافظه‌کارانه است. یک استثنا در این زمینه، تحقیق موسسه Social Audit Limited بوده که تعدادی از افشاگری‌های مهم از عملکرد اجتماعی و زیست محیطی سازمان‌های بزرگ تجاری را انجام داده است که تا به امروز پشتوانه‌ای برای ایده‌های محققان می‌باشد. دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی را می‌توان عصر رسیدن حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی به حوزه‌های علمی دانست، که بهترین نمونه آن ظهور مجلات *Advances in Public Accounting, Auditing and Accountability* و *Critical Perspectives on Accounting and Interest Accounting* که این مجلات در مجله *Accounting Organizations and Society* and Society که در سال ۱۹۷۶ تأسیس شده بود، ادغام شدند. توجه بیشتر به مباحث روش‌شناختی و افزایش تجزیه و تحلیل دقیق

مطالب (مطالعات تجربی) در این دوره رخ داد. افزایش تحقیقات و تلاش دیدگاه‌های ناشی از تئوری مشروعیت و نظریه‌های اقتصاد سیاسی برای توضیح به جای توصیف ساده حسابداری اجتماعی و زیست محیطی، رویکردی است که تا به امروز ادامه داشته است. در اواخر دهه ۱۹۸۰ تحقیقات حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی با تغییراتی مواجه شد و حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی در مرکز توجه‌ها قرار گرفت و تحقیقات در این زمینه را به دهه ۱۹۹۰ هدایت کرد (هامفری و لی، ۲۰۰۴).

تحقیقات حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی ماهیتی هنجاری دارند. اگر در تحقیقات تمرکز بر افزایش منافع تامین‌کنندگان سرمایه باشد و به عنوان معیار موفقیت سازمان بدون در نظر گرفتن اثرات اجتماعی و زیست محیطی باشد در واقع تفسیری اشتباه از موفقیت است. بنابراین، تحقیقات در حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی عمدتاً به نقد رویه‌های حسابداری و جستجو گزینه‌هایی برای بهبود وضعیت، از نظر ارائه سطح بالاتری از پاسخگویی سازمانی مربوط می‌شود (هامفری و لی، ۲۰۰۴).

امروزه بسیاری از مطالعات همچنان به دنبال کشف انگیزه‌های شرکت‌ها در افشای اطلاعات اجتماعی و زیست محیطی است. در ابتدا محققان توجه خود را بر گزارش‌های شرکتی منتشر شده متمرکز کردند و از روش تجزیه و تحلیل محتوا به منظور ارزیابی کارایی تئوری‌های مشروعیت و ذینفعان در زمینه افشاگری استفاده کردند. هنوز فضا برای کار در این زمینه وجود دارد و هرکسی که قصد تحقیق در این زمینه را دارد، می‌تواند به عنوان یک مرجع اصلی مطالعه گری و همکاران^۲ (۱۹۹۶) به عنوان یک راهنما برای هدایت تلاش‌ها در این زمینه را مدنظر قرار دهد. اخیراً محققان با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه، تحقیق در مورد انگیزه‌های مدیریتی را برای افشای اطلاعات اجتماعی و زیست محیطی را مورد توجه قرار داده‌اند.

مسئولیت اجتماعی شرکت

از لحاظ دیدگاه فریدمن^۳، اولویت نخست مدیریت این است که سود و ثروت سهام‌داران را به حداکثر برساند. دیدگاه دیگری مخالف این دیدگاه هم وجود دارد که در آن دیدگاه به مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها توجه شده است.

جامعه حق حیات و فعالیت به سازمان می‌دهد، سازمان در رابطه با شیوه و نوع فعالیت خود باید در برابر جامعه پاسخگو باشد. اگر جامعه (و نه تنها سهام‌داران) دارای این دیدگاه باشد که وظیفه اصلی هر سازمانی این است که سود را افزایش دهد، در آن صورت باید اذعان کرد که فقط همین عامل می‌تواند بقای سازمان را تضمین نماید. ولی، اگر جامعه انتظارات بیشتری داشته باشد (مانند اینکه سازمان باید کالاهای سالم تولید و عرضه کند، نباید کارکنان استثمار کند، نباید محیط زیست را آلوده کند و ...)، در آن صورت این پرسش مطرح می‌شود که اگر قرار باشد موجودیت شرکت برای کسب سود باشد، آیا آن می‌تواند به زندگی خود ادامه دهد یا خیر (دیگان^۴، ۲۰۱۳).

مسئولیت اجتماعی، وظیفه‌ای است برعهده مؤسسات، به این معنا که تأثیر سوئی بر زندگی اجتماعی که در آن کار می‌کنند، نگذارند. از جمله این وظایف: آلوده نکردن محیط زیست، تبعیض قائل نشدن بین کارمندان، نپرداختن به فعالیت‌های غیراخلاقی و مطلع کردن مصرف‌کننده از کیفیت محصولات (فرنچ و ساورد^۵، ۱۹۸۴). مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت، تحت عنوان فعالیت‌های مدیریتی برای پیشبرد خیر و صلاح اجتماعی، فراتر از آنچه قوانین و مقررات از سوی ذینفعان در جامعه مقرر نموده‌اند، تعریف می‌شود. در سال‌های اخیر، مسئولیت اجتماعی شرکت به عنوان یک دیدگاه غالب در دنیای تجارت مطرح شده است. بسیاری از شرکت‌ها،

¹ Humphrey & Lee

² Gray et al

³ Friedman

⁴ Deegan

⁵ French & Saward

تعهدهایی را در این حوزه مطرح کرده، طرح‌های مربوط به آن را آغاز کرده، کمیته‌های مربوطه را شکل داده‌اند و گزارش‌هایی را در این راستا ارائه می‌کنند (کیم و همکاران، ۲۰۱۴). مسئولیت اجتماعی شرکتی به‌عنوان یک بعد مهم و انسانی در ادبیات مدیریت مطرح شد و به تدریج به بخش جدایی‌ناپذیر ادبیات تجاری تبدیل گشت. مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، پایبندی داوطلبانه شرکت‌ها به موضوعاتی فراتر از الزامات قانونی است که برای مشارکت بهتر در جامعه می‌پذیرند و آن را جزء منافع بلندمدت خود برمی‌شمارند (حجازی و ابوحمزه، ۱۳۹۳). استفاده از برنامه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها توجه بسیاری از شرکت‌ها و سازمان‌ها را جلب کرده است زیرا بنا بر تحقیقات انجام شده مسئولیت اجتماعی تأثیر مثبت بر کسب مزیت رقابتی دارد. به طوریکه نهادهای مهم مرتبط با کیفیت در دنیا، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها را به عنوان یکی از ارزش‌های تعالی و ارزیابی خود برای شرکت‌ها قرار داده‌اند. مسئولیت اجتماعی سازمان، مفهوم پر اهمیتی در دهه‌های گذشته محسوب می‌شود. در تنوع واژگان به کار رفته در مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها مفاهیم پایداری، اخلاق تجاری، همکاری شهروندان و پاسخگویی اجتماعی وجود دارد در واقع مسئولیت اجتماعی شرکت یک مفهوم جامع است که رابطه بین کسب و کار و جامعه را توضیح می‌دهد و می‌تواند به عنوان یک ابزار برای راهنمای اخلاقی شرکت‌ها که منجر به توسعه پایدار شرکت می‌شود، خدمت کند (حساس یگانه و برزگر، ۱۳۹۳). بنابر تعریف کمیسیون اروپا، مسئولیت اجتماعی مفهومی است که به موجب آن شرکت‌ها ملاحظات اجتماعی و محیطی را در عملیات تجاری خود و در تعاملات خود با ذینفعان خود به صورت داوطلبانه رعایت می‌کنند. با توجه به تعاریف بیان شده مسئولیت اجتماعی شرکت در برگیرنده موارد زیر است: تعهد به جامعه، مشارکت ذینفعان، بهبود کیفیت زندگی، توسعه اقتصادی، پیاده‌سازی کسب و کار اخلاقی، قانون مداری، اقدامات داوطلبانه، حقوق بشر، حفاظت از محیط زیست، شفافیت و پاسخگویی (لاریمی، نوروزی و ایمانی خوشخو، ۱۳۹۶).

پایداری

با توجه به گسترش فعالیت‌های تجاری در جهان و اهمیت پایداری در حوزه‌های سازمانی، دانشگاهی و حرفه‌ای، مقوله پایداری جزء نخستین اهداف کشورها و شرکت‌ها قرار گرفته است و از زمان اعلام اهداف توسعه پایدار بوسیله سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵، چالش‌هایی به سرعت در برنامه‌های دولت‌ها، شرکت‌ها و نهادهای بخش عمومی بوجود آمده است. در این راستا برخی سازمان‌ها، دیگر صرفاً بدنبال دستیابی صرف به حداکثر کردن منافع اقتصادی نیستند. در نتیجه با توجه به نگرانی روزافزون مردم در خصوص تأثیرات اجتماعی و زیست‌محیطی، طراحی و اجرای مدل‌های توسعه پایدار به یک موضوع مهم در سازمان‌ها تبدیل شده است (تقوی گودرزی و فضیلت، ۱۴۰۰). در مفهوم کلان، توسعه پایدار بسیار ساده و قابل فهم و به معنای تداوم توسعه در آینده با در نظر گرفتن تمام محدودیت‌ها و چالش‌های محیطی است (حافظی، ۱۳۹۸). کمیسیون جهانی محیط زیست در تعریف پایداری شرکت بیان می‌کند که پایداری، اصلی اساسی برای تغییر جهانی و ماندن به عنوان وسیله‌ای برای برآوردن نیازهای نسل حاضر بدون به خطر انداختن توانایی‌های نسل‌های آینده برای رفع نیازهای خود است. اصطلاح پایداری دربرگیرنده تمامی فعالیت‌های مربوط به تولید و رشد اقتصادی است؛ به شرطی که منابع طبیعی و زیست محیطی که جوامع حال و آینده به آن وابسته‌اند، حفظ شوند (خدمای پور و شفیع‌ی همت آباد، ۱۳۹۲). ژانگ (۲۰۱۷) بیان می‌کند توسعه پایدار رابطه تنگاتنگی با تمامیت محیط زیست، عدالت اجتماعی و همین‌طور رونق اقتصادی شرکت‌ها دارد.

تغییر در انتظارات جامعه از بنگاه‌های اقتصادی منجر به ایجاد تعاریف جدید و پیدایش پدیده‌هایی همچون توسعه پایدار شرکت شده است. توسعه پایدار مفهومی است که در سال‌های اخیر به‌عنوان یک مسئله جهانی مطرح شده است. عوامل مهم و تاثیرگذاری همچون بحران مالی و رسوایی‌های مالی شرکت‌های بزرگ جهان سبب شد که نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان افزایش یابد و

¹ Kim et al.

² Zhang

مدیریت فراتر از تعهدات قانونی خود به صورت داوطلبانه گزارش‌هایی را به منظور شفاف‌سازی هر چه بیشتر تهیه و ارائه نماید. در گزارش برون‌داند توسعه پایدار بدین گونه تعریف شد: «... توسعه‌ای که بتوان نیازهای کنونی دنیا را تأمین کرد بدون به خطر انداختن توانایی‌های نسل‌های آینده در تأمین نیازهای خود». در این گزارش به صورتی آشکار به چندین مسئله توجه شد، به ویژه مسئله‌های مطرح از نظر حقی که نسل‌های مختلف به یکدیگر دارند، رعایت چنین حقی در کانون پدیده توسعه پایدار قرار می‌گیرد. یعنی، ما باید اطمینان بدهیم که از دیدگاه جهانی باید منابع را به گونه‌ای مصرف کنیم که به مصرف نسل‌های آینده صدمه‌ای نزنیم. الگوی مصرف ما نباید بر کیفیت زندگی فرزندان اثر منفی بگذارد. گام نهادن در این راه و طی مرحله‌ها برای رسیدن به توسعه پایدار بدان معنی است که هنگام تصمیم‌گیری نباید تنها در اندیشه منافع کوتاه مدت باشیم (دیگان، ۲۰۱۳).

حسابرسی اجتماعی

حسابرسی اجتماعی و تأیید اینکه سازمان مقررات مربوط به حفظ محیط زیست را رعایت کرده است با سیستم حسابداری مبتنی بر عوامل اجتماعی و محیطی رابطه‌ای تنگاتنگ دارد. مقصود از حسابرسی اجتماعی این است: بازبینی یا گواهی‌دهی به صورت مستقل، درباره اطلاعات ارائه شده مربوط به عوامل اجتماعی و محیطی (رعایت مقررات مربوط به حفظ محیط زیست). حسابرسی اجتماعی مانند ابزار است برای پاسخگویی اجتماعی یک سازمان و باعث ارزیابی عملکرد اجتماعی سازمان شده و مزایای اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی سازمان را نشان می‌دهد (دیگان، ۲۰۱۳).

اولین استفاده از اصطلاح حسابرسی اجتماعی را می‌توان به جورج جویدر در دهه ۱۹۵۰ نسبت داد. ریشه‌های این ایده با مشاهده‌ی نیاز آن زمان به انجام کسب و کار با پاسخگویی بیشتر مطرح گردید و این اطمینان را ایجاد می‌نمود که کسب و کار بر جامعه اثر (مفید یا غیر مفید) می‌گذارد. جویدر اهمیت رو به رشد حسابرسی اجتماعی را با نیاز جامعه به اعمال کنترل و نفوذ بر شرکت‌های جهانی ارتباط داد. حسابرسی اجتماعی فرایندی است که به موجب آن عملکرد یک واحد تجاری در ارتباط با اهداف محیطی یا اجتماعی آن سنجش و گزارش می‌شود (گالو و ژانگ، ۲۰۰۶). در واقع حسابرسی اجتماعی فرایندی استاندارد جهت شناسایی، سنجش و گزارش اثرات محیطی، اجتماعی و اخلاقی فعالیت‌های یک سازمان است (جانسون، ۲۰۰۱). حسابرسی اجتماعی تلاشی توسط سازمان جهت اندازه‌گیری اثرات اجتماعی عملکرد خود است. این تلاش در جهت شناسایی، سنجش، ارزیابی، گزارش و نظارت بر اثرات فعالیت‌های یک سازمان بر جامعه است که در گزارش‌های مالی سنتی ارائه نمی‌شود (ناتال و فورد، ۱۹۹۴).

هدف از حسابرسی اجتماعی این است که یک سازمان در رابطه با انتظارات و مقررات اجتماعی، عملکرد خود را بررسی کرده و بدان وسیله گزارش‌هایی درباره اثر عملکرد خود بر جامعه و محیط زیست را منتشر کند و درباره خود اطلاعات شفاف‌تری منتشر کند (الکینگتون، ۱۹۹۷). حسابرسی اجتماعی مزایای بالقوه‌ای دارد از جمله: اعتبار سازمان را افزایش می‌دهد، خواسته‌های ذینفعان را به آگاهی مدیریت و هیئت مدیره می‌رساند، پاسخگویی را افزایش می‌دهد و باعث بهبود عملکرد مالی نیز می‌شود (حسینی و دیسفانی، ۱۳۹۶).

تحلیل انتقادی گزارشگری مالی سنتی

اگرچه رویه‌های گزارشگری مالی از طریق استانداردهای حسابداری شکل قانونی می‌گیرند، ولی در حال حاضر هیچ استاندارد اجباری برای راهنمایی افشای اطلاعات پایداری در گزارش‌های سالانه وجود ندارد. لذا ناتوانی نظام‌های گزارشگری مالی سنتی در

¹ Gao & Zhang

² Johnson

³ NataleFord & Joseph

⁴ Elkington

رفع نیازهای اطلاعاتی ذینفعان در خصوص اثرات زیست‌محیطی و اجتماعی فعالیت‌های واحد تجاری به‌طوری فزاینده در سطح بین‌المللی در حال بروز است و این ناتوانی به گونه‌ای است که باعث شده تقاضای فراوانی برای تغییر در هدف گزارشگری مالی سنتی به گزارشگری چند بعدی به‌وجود آید.

برخی از دلایلی که سبب می‌شوند سیستم حسابداری مالی سنتی نتواند اثرات اجتماعی و محیطی عملکرد سازمان را منعکس نماید و نیاز است اصلاحاتی در آن‌ها صورت گیرد، از این قرارند: (گری، ۲۰۰۵)

- در حسابداری مالی فقط اطلاعات موردنیاز گروه‌هایی مورد توجه قرار می‌گیرند که می‌خواهند برای تخصیص منابع (سرمایه‌گذاری‌ها) تصمیم بگیرند. یعنی، گروه‌های ذینفعی در کانون توجه این گزارش‌ها قرار می‌گیرند که دارای منافع مالی هستند و در نتیجه گزارش‌هایی تهیه و ارائه می‌شوند که دارای ماهیت اقتصادی و مالی هستند.
  - اصل اهمیت محور اصلی حسابداری مالی را تشکیل می‌دهد و با توجه به مشکلات مطرح درباره به کمیت درآوردن هزینه‌های اجتماعی و حفظ محیط‌زیست، سازمان‌ها نمی‌توانند درباره مسئولیت‌های اجتماعی و محیطی خود اطلاعاتی را ارائه کنند. اصل اهمیت موضوعی که موجب مطرح شدن قضاوت حرفه‌ای می‌شود و این نوع قضاوت‌ها بر پایه ارزش مالی اقلام مطرح است. اگر از دیدگاه قضاوت حرفه‌ای یکی از اقلام دارای اهمیت نباشد، سازمان الزامی ندارد آن را در گزارش‌های مالی ارائه کند. اگر نتوان یک رویداد را به کمیت درآورد، چنین حالتی به وجود می‌آید.
  - در حسابداری مالی مسئله دیگری که مطرح می‌شود این است؛ گزارش‌هایی را که واحدهای تجاری ارائه می‌کنند، اغلب ارزش فعلی بدهی‌ها را گزارش می‌نمایند (در رابطه با بدهی‌ها، یک الزام کلی وجود دارد که بدهی‌هایی که باید در بیش از ۱۲ ماه بازپرداخت شوند باید به ارزش فعلی تنزیل شوند). بدین گونه در زمان کنونی هزینه‌های آینده اهمیت کمتری خواهند داشت. در واقع، این که ارزش یک دلار در آینده کمتر از یک دلار در حال حاضر می‌باشد، جای تردید نیست، اما منطق زیست محیطی خوبی ندارد زیرا به طور مؤثر اهمیت آینده را کم رنگ می‌کند. شاید این امر، شرکت‌ها را تشویق می‌کند تا فعالیت‌هایی را انجام دهد که به محیط زیست آسیب می‌زنند اما برای سال‌های طولانی نیازی به اصلاح نخواهد داشت. به یک معنا، عمل تنزیل ما را تشویق می‌کند تا مشکلات را تغییر دهیم.
  - در سیستم حسابداری مالی فرض واحد تجاری پذیرفته می‌شود و ایجاب می‌کند که سازمان به عنوان یک واحد تجاری متمایز از مالکان، سایر سازمان‌ها و گروه‌های ذی‌نفع مورد توجه قرار گیرد. اگر یک رویداد مالی یا رویداد دیگری به صورت مستقیم بر واحد تجاری اثر نگذارد، از دیدگاه سیستم حسابداری مالی آن رویداد نادیده انگاشته می‌شود. صاحب‌نظران بر این باورند که اگر قرار است معیارهای سنجش توسعه پایدار در سیستم‌های حسابداری لحاظ شوند، در آن صورت باید دست به اقدامات اصلاحی زد که در نتیجه نباید فرض مربوط به «واحد تجاری» را رعایت کرد.
- تمامی موارد ذکر شده در بالا باعث می‌شوند سیستم حسابداری مالی سنتی در مورد مسائل اجتماعی و زیست محیطی ضعیف عمل کند که این امر سبب بی‌اهمیت جلوه دادن این مسائل شده و در نهایت منجر به تخریب محیط زیست می‌شود.

یافته‌های تحقیق

بررسی مطالعات مختلف در حوزه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و پایداری نشان داد که در عمده مطالعات تعریف این واژگان و موانع اجرایی کردن پایداری، مطرح شده است. این مطالعه رعایت موارد ذیل را برای رسیدن به گزارشگری مسئولیت اجتماعی ضروری می‌داند:

شرکت باید درباره هدف‌های خود، از نظر ارائه اطلاعات درباره حفظ محیط زیست و اثر عملکرد آن بر جامعه تصمیم بگیرد (هدف‌ها را تعیین کند). از دیدگاه تئوری مشروعیت می‌توان مدعی شد که اگر مدیریت بداند که جامعه انتظار دارد واحد تجاری باید فعالیت‌های اجتماعی خاصی را انجام دهد، آن واحد تجاری فعالیت‌های اجتماعی خاصی را انجام خواهد داد و چنین تعهدی را می‌پذیرد. در غیر این صورت جامعه چنین می‌اندیشد که واحد تجاری قرارداد اجتماعی را نقض کرده است، در نتیجه جامعه حمایت خود را از آن دریغ خواهد کرد و در نهایت بقای واحد تجاری به مخاطره می‌افتد، بنابراین می‌توان بیان کرد مدیریت واحد تجاری باید ملزم به انجام فعالیت‌های مورد انتظار جامعه باشد و اگر واحد تجاری در انجام دادن فعالیت‌های مورد انتظار جامعه ناکام بماند، نباید انتظار داشته باشد که جامعه مزبور مشروعیت آن را بپذیرد.

شرکت باید مشخص کند چه نوع اطلاعاتی را باید تهیه و ارائه کرد. گروه‌های ذینفع خواستار اطلاعات مربوط به مسئولیت‌های اجتماعی و حفظ محیط‌زیست هستند و از این اطلاعات استفاده می‌کنند، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که گروه‌های ذی‌نفع از بابت برخی از مسئله‌های اجتماعی و مربوط به محیط زیست سازمان را مسئول و پاسخگو می‌دانند. پس از این نتیجه‌گیری، باید مشخص نماییم که سازمان‌ها در گزارش‌های مربوط به مسئولیت‌های اجتماعی و حفظ محیط زیست چه اطلاعاتی را بگنجاندند تا خواست‌ها و نیازهای این گروه‌ها را تأمین نمایند. در خلاصه کردن این بخش در مورد چه چیزی باید گزارش شود، چنین تصمیماتی مستقیماً تحت تأثیر این قرار می‌گیرد که آیا مدیران تصمیم می‌گیرند اطلاعات را به گروه گسترده‌ای از ذینفعان ارائه دهند یا اینکه آیا آن‌ها توجه خود را به یک گروه محدود و شاید قدرتمند محدود می‌کنند. برای تعیین انواع اطلاعات مورد نیاز، سازمان‌ها می‌توانند استراتژی‌های مختلفی را اتخاذ کنند تا بفهمند دسته‌های مختلف ذینفعان به چه اطلاعاتی نیاز دارند. در عمل، نمی‌توان همه خواسته‌های اطلاعاتی را برآورده کرد. بسیاری از سازمان‌ها از دستورالعمل‌های گزارش‌دهی تولید شده توسط سازمان‌های خاص مانند گزارش جهانی استفاده می‌کنند. سازمان‌هایی مانند GRI تحقیقات گسترده‌ای برای تعیین نیازهای اطلاعاتی سهام‌داران انجام داده‌اند. چنین دستورالعمل‌های گزارشگری لزوماً نیازهای خاص ذینفعان خاص را برآورده نمی‌کند. این مشابه موقعیت در گزارشگری مالی است که در آن چارچوب‌های مفهومی و استانداردهای حسابداری برای تهیه صورت‌های مالی با هدف کلی استفاده می‌شود که اکثر نیازهای اطلاعاتی خوانندگان را برآورده می‌کند. برای نیازهای اطلاعاتی خاص، ذینفعان ممکن است از سازمان درخواست کنند تا صورت‌های مالی با هدف ویژه تهیه کند.

مدیر باید گزارشی در زمینه مسئولیت‌های اجتماعی و پاسخگویی تهیه کند و مسئله شیوه تهیه گزارش‌ها مطرح است. در این مرحله بسیاری از جنبه‌های گزارش مربوط به بیان مسئولیت‌های اجتماعی و پاسخگویی سازمان به جامعه در مقایسه با گزارش‌های مالی که بر اساس چارچوب نظری قرار می‌گیرد متفاوت است؛ ولی در این گزارش هم برخی از مسئله‌ها مانند قابل اعتماد بودن اطلاعات اهمیت زیادی دارند. به سبب نبود یک چارچوب نظری پذیرفته شده برای شیوه تهیه و ارائه گزارش مربوط به مسئولیت‌های اجتماعی و محیطی، در عمل، سازمان‌ها این گزارش‌ها را به روش‌های گوناگون تهیه و ارائه می‌کنند. برخی از روش‌ها با شیوه‌های سنتی (برای تهیه گزارش‌های مالی) تفاوت‌های بسیار زیاد دارند. اگر مدیران نتوانند از روش‌های سنتی برای ارائه اطلاعات مربوط به مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها استفاده کنند، در آن صورت ناگزیرند روش‌های نوینی را ارائه نمایند. روشی به نام گزارشی با سه بعد پیشنهاد می‌شود که سه بعد آن عبارتند از: اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی. وجود سه بعد در گزارش مالی باعث می‌شود که از زاویه بازتری به عملکرد سازمان نگاه شود، سازمان گزارش‌ها را برای دوره‌های زمانی بلندمدت‌تر ارائه نماید و سازمان می‌تواند بدان وسیله علاوه بر ارائه اطلاعات مربوط به مسئولیت‌های اجتماعی و حفظ محیط زیست درباره عملکرد اقتصادی هم اطلاعاتی را ارائه کند.

¹ Global Reporting Initiative

بحث و نتیجه گیری

اگر فعالیت واحدهای تجاری و سایر افراد در جهت تخریب طبیعت انجام شود، بدون تردید در بلندمدت انسانی باقی نخواهد ماند که این سازمان‌ها را اداره کند، محصولات آن‌ها را بخرد یا در سیستم‌های اجتماعی به فعالیت پردازد و تخریب محیط زیست موجب نابودی نسل بشر خواهد شد، که نه جایی برای بحث درباره سود باقی می‌ماند و نه سیستم اجتماعی. اینجاست که اهمیت موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و پایداری و تحقیق و پژوهش در این زمینه آشکار می‌شود و شیوه استدلال بر این پایه قرار دارد که تمام سیستم اقتصادی و اجتماعی در یک محیط طبیعی فعالیت می‌کنند. در نتیجه لازم است سازوکاری برای رفع این مشکل در نظر گرفته شود مانند اینکه مبالغ مرتبط با پایدار شدن نباید به‌عنوان هزینه در نظر گرفته شوند، بلکه باید به‌عنوان یک سرمایه‌گذاری در نظر گرفته شوند تا شرکت‌ها به سوی پایداری حرکت کنند و حفظ محیط‌زیست را سرلوحه فعالیت خود قرار دهند و با مشارکت در پایداری، خود را برای مقابله با بی‌اطمینانی در آینده آماده سازند.

گزارشگری مسئولیت اجتماعی و پایداری در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است و جوامع خواستار افزایش شفافیت در اقدامات شرکت‌ها هستند. جوامع به ارزیابی عملکرد اجتماعی شرکت‌ها روی آورده‌اند و بدین منظور شرکت‌ها، گزارش نتایج ارزیابی خود را به‌عنوان ابزاری برای نشان دادن تعهدشان به مسئولیت اجتماعی می‌دانند که این امر می‌تواند فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی و دستاوردهای مربوط به اثرات زیست محیطی، توسعه پایدار، تجارت عادلانه و رفاه کارکنان و روابط با سایر ذینفعان را نشان دهد. از دیدگاه پاسخگویی، شرکت‌ها دارای مسئولیت هستند حداقل بدان اندازه که در قوانین تعیین شده و مورد انتظار جامعه است و با توجه به مسئولیت‌های هر سازمان از دیدگاه حقوق گروه‌های ذی‌نفع مسئله‌هایی مطرح است، از جمله حق دریافت اطلاعات از شرکت از نظر پاسخگویی. از این رو مهم است که وضع‌کنندگان استانداردها و قانون‌گذاران در حرفه حسابداری، استانداردها و قوانینی را در مورد مسائل اجتماعی و پایداری تنظیم نمایند و شرکت را به‌عنوان نهادی فراتر از لزوماً یک نهاد اقتصادی بدانند تا از این طریق بتوانند خلاهای موجود در اطلاعات یک شرکت پاسخگو را شناسایی و مواضع و عملکرد اجتماعی، اخلاقی و زیست محیطی آن را بررسی کنند و شرکت را برای حرکت به سوی پایداری و حفظ محیط زیست تشویق نمایند.

محققان بسیاری در خصوص پاداش تحقیقات زیادی را انجام دادند و به این نتیجه رسیدند که پاداش باعث می‌شود افراد وظایف خود را بهتر انجام دهند به‌عنوان مثال: کوستنر و همکاران (۱۹۸۷)، بیان کردند پاداش‌ها در ایجاد انگیزه در افراد برای انجام وظایف پیچیده موثرتر از مجازات‌ها هستند. همچنین برگر (۲۰۱۹) دریافت که افراد در یک کار پیچیده زمانی که به اقدامات آن‌ها پاداش داده می‌شود، عملکرد بهتری دارند. مطابق با مطالعات صورت گرفته در زمینه پاداش پیشنهاد می‌شود که مشوق‌هایی با ساختار مناسب برای ایجاد انگیزه در شرکت‌ها برای حرکت به سوی پایداری و افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی و زیست محیطی ارائه شود.

همچنین با توجه به وجود فرصت‌ها و دسترسی نابرابر به منابع در اقتصاد جهانی، مطالعه روابط متقابل بین مفاهیم پایداری و مسئولیت اجتماعی شرکت ضروری است که آموزش و آشنایی با مطالب حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی در این امر می‌تواند مفید واقع شود و فرصت تاثیرگذاری بر نسل بعدی حسابداران را، اعم از اینکه آن‌ها محقق باشند یا نه، را فراهم کند. علاوه بر تعهد، یک شرط کاملاً ضروری برای پیگیری تحقیقات حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی، صرف وقت و قبول دشواری‌ها برای آشنایی کامل خود با ادبیات تحقیقات حسابداری و حسابرسی اجتماعی و زیست محیطی است. درک و فهم آنچه در گذشته نوشته شده است، می‌تواند در نقد ابتکارات نظری و عملی فعلی بسیار ارزشمند باشد.

منابع

- اخترشناس، داریوش، خدمای پور، احمد و پورحیدری، امید. (۱۴۰۰). تدوین و ارزیابی مدل موانع اجرا، افشا و استانداردگذاری پایداری شرکتی در ایران. دوفصلنامه علمی حسابداری ارزشی و رفتاری، ۶(۱۱)، ۲۱۷-۲۴۹. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.24767166.1400.6.11.3.6>

- تقوی گودرزی، مصطفی و فضیلت، فرهاد. (۱۴۰۰). چالش‌های گزارشگری پایداری و تغییرات زیست محیطی برای حسابداران بخش عمومی. حسابداری و بودجه‌ریزی بخش عمومی، ۲(۳)، ۶۵-۷۱. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1828681>
- حافظی، رضا. (۱۳۹۸). امنیت انرژی و توسعه پایدار. فصلنامه علمی ترویج علم، ۱۰(۱)، ۱۱۳-۱۳۰. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22519033.1398.10.1.5.7>
- حجازی، رضوان و ابوحمزه، مینا. (۱۳۹۳). به سوی شهروند شرکتی. نشریه علمی حسابداری و منافع اجتماعی، ۴(۲)، ۱-۱۹. <https://doi.org/10.22051/ijar.2014.501>
- حساس یگانه، یحیی و برزگر، قدرت اله. (۱۳۹۳). مبانی نظری مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و پارادایم تحقیقاتی آن در حرفه حسابداری. حسابداری مدیریت، ۷(۳)، ۱۰۹-۱۳۳. https://jma.srbiau.ac.ir/article_3545.html
- حسینی، سید علی و فرخنده دیسفانی، مریم. (۱۳۹۶). حسابرسی مسئولیت اجتماعی. مطالعات حسابداری و حسابرسی، ۲۳، ۶۵-۷۸. https://www.iaaaas.com/article_98688.html
- خدای پور، احمد و شفیع همت آباد، حمیده (۱۳۹۲). پایداری شرکت‌ها و اندازه‌گیری آن. حسابرس. http://www.hesabras.com/Content/media/article/paydari%20sherkatha%20va%20andazegiri-69_0.pdf
- ستایش، محمد حسین و مهتری، زینب. (۱۳۹۷). چارچوبی برای کلیات مبانی نظری گزارشگری یکپارچه در ایران. پژوهش‌های حسابداری مالی، ۱۰(۲)، ۸۵-۱۰۶. <https://doi.org/10.22108/far.2018.111288.1272>
- عبدی، مصطفی، کردستانی، غلامرضا و رضازاده، جواد. (۱۳۹۸). طراحی الگوی منسجم گزارشگری پایداری شرکت‌ها. پژوهش‌های حسابداری مالی، ۱۱(۴)، ۲۳-۴۴. <https://doi.org/10.22108/far.2019.118585.1498>
- لاریمی، جعفر، نوروزی، محمد و ایمانی خشخو، امید. (۱۳۹۶). افشای مسئولیت اجتماعی در عصر بحران مالی. نشریه مطالعات حسابداری و حسابرسی، ۶(۲۲)، ۷۰-۸۱. https://www.iaaaas.com/article_98681.html
- Berger, L. (2019), "The importance of task complexity when rewarding nonfinancial performance", *Journal of Management Accounting Research*, 31(2), 1-17. <https://doi.org/10.2308/jmar-52220>
- Blocher, E., Stout, D., & Cokins, G. (2009). "Cost Management: A Strategic Emphasis". McGraw-Hill/Irwin; 5th edition. <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/16717/1/59.Edward%20J.%20Blocher.pdf>
- Deegan, C. (2013). "Financial Accounting Theory". Mc Graw Hill Education (Australia) Pty Ltd; 4th edition. [https://www.scirp.org/\(S\(czeh2tfqyw2orz553k1w0r45\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=2214459](https://www.scirp.org/(S(czeh2tfqyw2orz553k1w0r45))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=2214459)
- Dorninger, C., Abson, DJ., Fischer, J., von Wehrden, H. (2017). "Assessing sustainable biophysical human-nature connectedness at regional scales". <http://dx.doi.org/10.1088/1748-9326/aa68a5>
- Elkington, J. (1997), *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*, Oxford: Capstone. 7(5) <https://www.sdg.services/uploads/9/9/2/1/9921626/cannibalswithforks.pdf>
- French, D., & Seward, H. (1984). "Dictionary of Management". GowerPub Co; 2th edition. <https://www.abebooks.co.uk/9780566022968/Dictionary-Management-French-Derek-Seward-0566022966/plp>
- Friedman, M. (1962). "Capitalism and Freedom", Chicago, IL: University of Chicago Press. <http://pombo.free.fr/friedman2002.pdf>
- Gao, S., & Zhang, J. (2006). "Stakeholder engagement, social Auditing and corporate sustainability". *Bussiness Process Management Journal*, 12(6), 722-740. <http://dx.doi.org/10.1108/14637150610710891>

- Gray, R. (1992). “Accounting and environmentalism: an exploration of the challenge of gently accounting for accountability, transparency and sustainability”. *Accounting, Organizations and Society*, 17(5), 399–426. [https://doi.org/10.1016/0361-3682\(92\)90038-T](https://doi.org/10.1016/0361-3682(92)90038-T)
- Gray, R. (2005). “Social, environmental and sustainability reporting and organisational value”. 19(6):793-819 <http://dx.doi.org/10.1108/09513570610709872>
- Gray, R., Owen, D., & Adams, C. (1996). “Accounting and Accountability: Changes and Challenges in Corporate Social and Environmental Reporting”. London: Prentice Hall. <https://scirp.org/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1146722>
- Humphrey, Ch., & Lee, B. (2004). “The Real Life Guide To Accounting Reserch”. Elsevier Science; 1st edition. <https://shop.elsevier.com/books/the-real-life-guide-to-accounting-research/humphrey/978-0-08-043972-3>
- Ives, Ch., Abson, D., von Wehrden, H., Dorninger, Ch., Klaniecki, K., Fischer, J. (2018). “Reconnecting with nature for sustainability”. *Sustainability Science*. <https://doi.org/10.1007%2Fs11625-018-0542-9>
- Johnson, H. (2001). “Corporate social Audits-This Time Around”. *Bussiness Horizons Journal*, 44(3), 29-36. [https://doi.org/10.1016/S0007-6813\(01\)80032-X](https://doi.org/10.1016/S0007-6813(01)80032-X)
- Kim, Y., Li, H., & Li, S. (2014). “Corporate social responsibility and stock price crash risk”. *Journal of Banking & Finance*, 43, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.02.013>
- Koestner, R., Zuckerman, M. and Koestner, J. (1987), “Praise, involvement, and intrinsic motivation”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(2), 383-390. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.53.2.383>
- Natale, M., & Ford, J. (1994). “The social Audit and Ethics”, *Managerial Auditing Journal*, 9(1), 29-33.
- Purvis, B., Mao, Y., Robinson, D. (2018). “Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins”. *Sustainability Science*. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
- Sanchez, V M., Sanchez, F J., Martínez, G L., Moreno, V M. (2021). “Corporate Social Responsibility and Sustainability. A Bibliometric Analysis of Their Interrelations”. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su13041636>
- Thompson, PB. (2017). “The spirit of the soil: agriculture and environmental ethics”, 2nd edn. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315559971>
- Wang, H., Tong, L., Takeuchi, R., George, G. (2016). Corporate social responsibility: An overview and new research directions. *Acad. Manag. J.* 534–544. <http://dx.doi.org/10.5465/amj.2016.5001>
- Zhang, J. (2017). “Users perceptions of the drivers for corporate sustainability disclosures made by Chinese listed companies”. Theses: Doctorates and Masters, Edith Cowan University. <https://ro.ecu.edu.au/theses/1952/>